

Żydzi Częstochowianie

Częstochowa (Polska), 260 tysięczne miasto z monumentalną Jasną Górą – polską mekką katolicyzmu, przez wieki było centrum życia i rozwoju kultury żydowskiej. Przed II wojną światową Częstochowę zamieszkiwało około 40,000 Żydów, co stanowiło ¼ ogółu jej społeczności. Obecnie zaś żyje w niej mniej niż 100.

W 2004 roku w Częstochowie została zorganizowana wystawa opowiadająca o żywym wkładzie społeczności żydowskiej, która stanowiła integralną część tego tak ważnego dla polskiego miasta. Wystawa składała się z 300 eksponatów rysunkowych z miejskiego archiwum, Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie oraz prywatnych kolekcji. Fotografie zostały wzięte z „Tshenstokhover Yidn”, książki yizko opublikowanej w 1947 roku. Dwa filmy video przedstawiające lata

Holocaustu wyprodukowane zostały nakręcone specjalnie na tę wystawę.

Nasza, przełamująca bariery wystawa „Żydzi Częstochowianie” zaprezentowana została na 270 m² w muzeum miejskim w sąsiedztwie klasztoru Jasnogórskiego w czerwcu 2004 roku. Obejrzało ją 11300 osób. Kilka miesięcy później (w październiku) została przeniesiona do Warszawy, gdzie eksponaty rozmieszczono na powierzchni 200 m² galeri, należącej do Żydowskiego Instytutu Historycznego. W Warszawie można ją było oglądać do końca 2004 roku.

Otwarcie wystawy w Częstochowie było wspierane przez administrację miasta dzięki trzydniowym ceremoniom. „Dni pamięci” obejmowały w programie liczne wydarzenia, takie jak: uroczystą ceremonię otwierającą, koncerty, recytacje poezji oraz akademickie sympozjum i poświęcenie cmentarza żydowskiego. W wydarzeniach tych brały czynny udział władze miejskie, przedstawiciele religijni oraz dyplomaci ze Stanów Zjednoczonych i Izraela. Uczestnikami byli również lokalni mieszkańcy i setki zagranicznych zwiedzających, których korzenie sięgają Częstochowy jak również społeczeństwo polsko-żydowskie. Ostatnio wydarzenie to zostało uznane za najbardziej spektakularne wydarzenie kulturalne roku 2004.

Inspiracja wystawy zrodziła się dzięki dużemu zainteresowaniu żydowską kulturą oraz diasporą polsko-żydowską które wykazują mieszkańcy miasta, a w szczególności młodzież. Dzięki wystawie powstała również koncepcja wprowadzenia nowego programu nauczania w polskich szkołach. Dodatkowo

funkcje integracyjną pełni grupa dyskusyjna i strona internetowa <http://www.czestochowajews.org/>.

Podczas gdy wielu członków społeczności posko-żydowskiej uczestniczyło w wystawie w Polsce, o wiele więcej ludzi chciało by zobaczyć ją w swoim kraju. Jesteśmy dumni z tego iż będziemy mogli zaprezentować ją Północnej Ameryce w 2006 i 2007 roku. Obecnie poszukujemy odpowiednich miejsc. Przyjęte już zostały zaproszenia Polskiego Konsulatu w Nowym Yorku oraz uniwersytetu Seton Hall w New Jersey. Przygotowania do trasy objazdowej obejmują przegląd oraz poprawę tekstów objaśniających, skierowanych do amerykańskich zwiedzających, jak również redukcję liczby eksponatów.

Będziemy wdzięczni za pytania w sprawie treści wystawy, jak również zainteresowanie samą wystawą ze strony innych instytucji, które mogą wspomóc jej wielkość oraz zakres. Zainteresowani proszeni są o kontakt z następującymi osobami:

Alan Silberstein, tel. 201-568-5640, mail amsilberstein@yahoo.com

Lea Wolinetz tel. 845-354-7204, mail wolinetz@optonline.net.

W lutym 2005 roku mieszkańcy Częstochowy wyrazili aprobatę stworzonej wystawie "Żydzi Częstochowianie" wyróżniając ją nagrodą za najlepsze wydarzenie kulturalne roku, przyznawaną w corocznym plebiscycie przez Gazetę wtborcą.

Wystawa "Żydzi Częstochowianie" zdobyła również nagrodę dla najlepszego artysty 2004 roku Profesora Jarosława Kweclicha plasyka z Akademii im. Jana Długosza, który był projektantem i artystycznym aranżatorem wystawy.

Statuletkę za najlepsze wydarzenie kulturalne roku przyznawaną przez redaktora naczelnego Gazety wyborczej odebrał Profesor Jerzy Mizgalski dziekan Akademii im Jana Długosza, który powiedział: Chciałbym aby ta statuletką poodróżowała po świecie razem z naszą wystawą.

OPIS WYSTAWY

Wystawa składała się z 348 eksponatów, które zostaną opisane poniżej. Wiele z nich było bardzo dobrej jakości fotografiami, zreprodukowanymi dokumentami oraz fotografiami (w rozmiarach plakatowych – przeważnie miały one wymiary 50cm x 70cm) obsadzone na styropianie, zabezpieczone przed uszkodzeniami zewnętrznymi, gotowe do indywidualnej aranżacji. Dostępne były opisy w języku angielskim oraz polskim. Ponadto na wystawie zgromadzono liczne oryginalne eksponaty tamtej epoki.

Każdy epizod wystawy wzbogacony był przez tekst wprowadzający oraz dodatkowe objaśnienia. Rozpoczęcie wystawy stanowiły wzmianki o żydowskiej społeczności zamieszkałej w Częstochowie. Dodatkowo zaprezentowano materiały pokazujące bogactwo życia oraz przykłady współistnienia z sąsiadującymi chrześcijanami z początku XXw. Ukazywały one różnorodną tematykę taką jak żydowskie instytucje, prywatne życie, edukacja i kultura. Kiedy zwiedzający wystawę przechodzili z tych pomieszczeń do sali poświęconej czasom Holokaustu, klimat zmieniał się diametralnie. Przejście możliwe było pomiędzy dwiema fotografiami oddającymi rzeczywistą wielkość, prezentującymi nazistowskich strażników. Za nimi znajdowały się fotografie, mapy, eksponaty oraz biografie nagrane na taśmach video, których zadaniem było przekazanie wojennych doświadczeń żydowskich mieszkańców Częstochowy. Szczegółowy opis znajduje się poniżej.

Album "Żydzi częstochowianie, współistnienie-holocaust-pamięć zawiera wiele zdjęć z wystawy i kilka opowiadań (w języku polskim i angielskim). Album jest sprzedawany w Polsce w cenie 108 złotych (33 \$). Można go również zamówić pod adresem <http://www.jewish-bookshop.com/towar.php?t=611>.

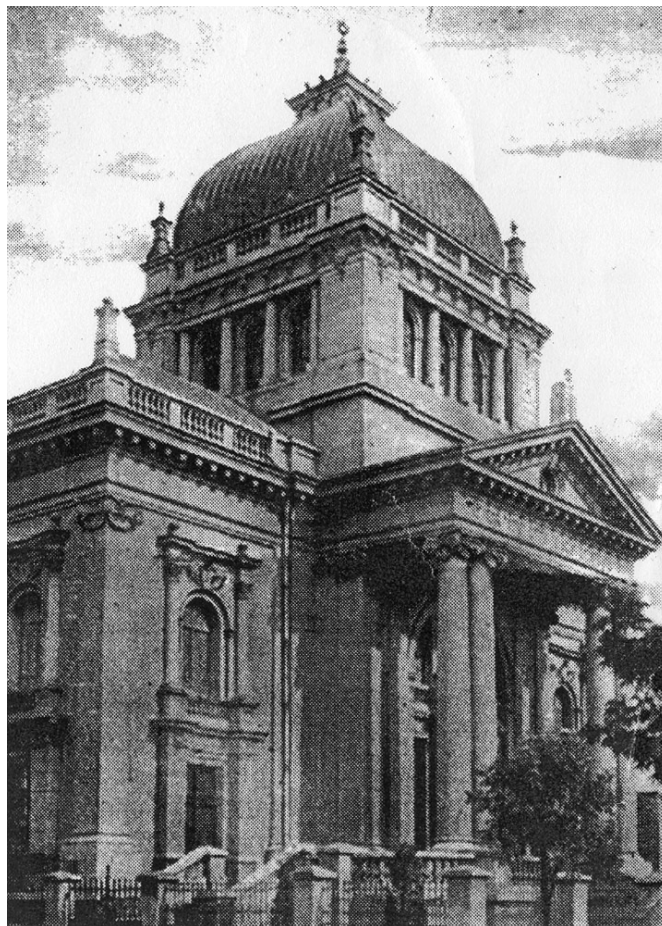
Jak doszło do tej wystawy?? Był to pomysł Jerzego Mizgalskiego, dziekana Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie oraz Elżbiety

Mudlak, emerytowanej Wenezuelskiej Żydówki, profesor uniwersytetu, która urodziła się w Częstochowie podczas holocaustu i uratowana została przez chrześcijan. Profesor Mizgalski jest ekspertem z dziedziny historii kultury żydowskiej na obszarze Częstochowy. Odkrył wiele dokumentów i fotografii w miejskim archiwum. Profesora Mudlak wnuczka duchowego przywódcy, Rabina

Nachuma Ascha, tworzyła film dokumentalny o jej ocaleniu, co ją sprowadziło do Częstochowy gdzie poznała dr Mizgalskiego. Razem marzyli o wystawie bazującej na materiałach archiwalnych. Jednak wizja przedsięwzięcia i materiały merytoryczne nie wystarczały. Potrzebni byli sponsorzy.

Na sfinansowanie wystawy zgodzili się Pan Zygmunt Rolat oraz Alan Silberstein. Alan Silberstein jest buisnessmenem który miał rodzinę w Częstochowie. W firmie jego wujka i cioci Leon i Rose Silberstein (Alana rodzice nie żyją), Pan Rolat przeżył wojnę w Częstochowskim Getcie. Panowie Rolat i Silberstein poszerzyli zakres projektu i włączyli do niego ZIH w Warszawie, aby uniknąć nieścisłości historycznych. Uzyskali pomoc i porady od Yad Vashem w Izraelu i Muzeum Pamięci Holocaustu w USA. Dyrektorem artystycznym wystawy w Częstochowie był Profesor Jarosław Kweclich, artysta i kolega profesora Mizgalskiego z Akademi im. Jana Długosza.

Kiedy, został ustalony zakres projektu, prezydent Częstochowy Tadeusz Wrona, poparł go z całym uznaniem. Jego urzędnicy zaangażowali się w prace przygotowawcze "Dni pamięci", włączyli się w pomoc przy częściowym odrestaurowaniu Cmentarza Żydowskiego oraz podjęli kroki przy budowie mostów więzi żydowskiej społeczności.

Anna Maciejewska, historyk sztuki i dyrektor liceum plastycznego. Zainspirowana wystawą stworzyła program “Inspiracja żydowską kulturą”, w którym jej uczniowie tworzyli dzieła związane z żydowskim życiem. “Moi podopieczni zaczęli myśleć o kulturze żydowskiej w Częstochowie, w Polsce i Europie.

Anna Maciejewska spotkała się z urzędnikiem z Ministerstwa Edukacji, aby zaproponować włączenie elementów jej programu do ogólnokrajowego programu nauczania.

Wypowiedzi polskich studentów na ten temat: *“Młodzież odwiedzała wystawę przez co zaczęła lepiej rozumieć historię Żydów. Ludzie kierują się stereotypami a tylko nieliczni znają prawdziwą historię. Jednak teraz wszystko się zmienia. Przestajemy Częstochowę kojarzyć tylko z Jasną Górą, ale zaczynamy zauważać również społeczność żydowską która także budowała to miasto”.*

Szczegółowy opis wystawy "Żydzi Częstochowianie"

Obraz miasta w XIX i XX wieku.

Siedemnaście wielkich fotografii (większość o wymiarach 50x70 cm albo 70x100cm) ukazało uliczne życie żydowskiego sąsiedztwa i głównych instytucji żydowskich. Jedna wielka fotografia wydrukowana na winylowym materiale (255x450cm) przedstawiała Aleje Najświętszej Marii Panny, Częstochowskie "Champs Elyssées" z przełomu XX wieku. Szeroki bulwar, Aleja N.M.P. ciągnęła się od dzielnicy żydowskiej przez ratusz miejski aż do Jasnej Góry.

Żydowskie społeczeństwo.

RABIN NACHUM ASCH

Nachum Asch przez 6 lat był duchowym przywódcą Częstochowskiej społeczności żydowskiej, aż do 1935 roku.

Pełnił funkcję Rabina "Starej Synagogi" jednej z większych kongregacji. Przedstawionych zostało osiem dużych fotografii Nachuma Ascha oraz jego rodziny, jak również nekrolog żony, wyeksponowano jego piórniki, oraz kopię sławnej uczty podczas rytualnego uboju.

Żydowskie instytucje

Żydowskie instytucje wspierały biednych, chorych i ludzi starszych. Dziesięć zdjęć w formie plakatów ukazywało mieszkańców wiekowych domów oraz dokumenty związane z żydowskimi instytucjami charytatywnymi oraz Synagogą.

CMENTARZ

Jedenaście fotografii ukazywało dzisiejszy wygląd nagrobków na żydowskim cmentarzu. Żydowski cmentarz był użytkowany od początku lat 1800. Podczas Holocaustu służył jako miejsce do mordowania więźniów. Byli oni rozstrzeliwani oraz paleni w masowych grobach. Wielkość cmentarza uchroniła go zniszczenia przez Nazistów. Niemniej jednak ucierpiał on w wyniku powojennych zaniedbań. Ostatni nagrobek jest datowany na rok 1965. W 2004 roku władze miasta dzięki wydarzeniu „Dni Pamięci” rozpoczęły prace renowacyjne na terenie Cmentarza

MIESZKAŃCY CZĘSTOCHOWY

Szesnaście fotografii odzwierciedliło życie rodzinne, jak np. dwa ogłoszenia prasowe dotyczące zaręczyn. Na potrzeby wystawy, 8 dowodów osobistych, paszportów oraz innych dokumentów pochodzących z lat 30tych zostało przywróconych do życia.

WSPÓLISTNIENIE

ŻYCIE MIEJSKIE

Przygotowano osiem plakatowych wielkości fotografii i dokumenty przedstawiające olbrzymi udział Żydów w miejskim i publicznym życiu. Największą uwagę zwraca ogromna fotografia (materiał winylowy, 140x230 cm) ukazująca Rabina Ascha trzymającego Torę i witającego Prezydenta Polski Ignacego Mościckiego, podczas jego wizyty w Częstochowie.

GOSPODARKA

W XIX wieku Częstochowa stała się przemysłowym centrum, znajdowały się tam między innymi: huta stali i manufaktura tekstylna, zabawkowa i dewocjonalia. Żydzi znajdowali się w samym centrum tego gospodarczego bumu. Ich działalność gospodarcza przedstawiona została na siedmiu plakatach zawierających szyldy firm, emblematy cechów rzemieślniczych, patenty czy rysunki fabryk. Na wystawie 17 eksponatów, włączając w to reklamy czy obwieszczenia biznesmenów dostarczają dalszy pogląd na rolę Żydów w miejskim biznesie. Główną atrakcją tej części była głowa lalki z 1939 roku, symbolizująca przemysł zabawkarski.

OŚWIATA

Spółeczność żydowska posiadała rozległy i zróżnicowany system nauczania w chederach (ponad trzydzieści) i jesziwach oraz świeckich szkołach przy dziewięciu szkołach podstawowych, szkołach publicznych, dwóch liceach, gimnazjum oraz kilku szkołach zawodowych. Dwadzieścia dwa plakaty ukazujące uczniów, zdjęcia klasowe czy świadectwa szkolne pokazały witalność żydowskiego systemu nauczania.

RUCHY SYJONISTYCZNE

Sześć plakatów (pięć zdjęć i jeden dokument) przedstawiały udział Żydów w organizacjach syjonistycznych, włączając w to przygotowanie młodzieży do życia wiejskiego w trakcie emigracji w Palestynie.

KULTURA

Dwadzieścia plakatowych rozmiarów zdjęć, programy oraz dodatki w postaci sztuki dekoracyjnej, koncerty oraz kino. Dużym zainteresowaniem cieszyły się zdjęcia przedstawiające profesora Pereca Willenberg, słynnego artystę oraz nauczyciela, dekorującego sklepienie Starej Synagogi w latach 20-tych.

SPORT

Sześć fotografii ukazujących zaangażowanie Żydów w sportowej działalności.

HOLOCAUST

Ta część została oddzielona od reszty wystawy poprzez "bramę" przy której zamontowane zostały zdjęcia zeskalowane do rzeczywistej wielkości obrazujące dwóch Nazistów na służbie oraz drut kolczasty otaczający obóz HASAG.

OKRES POPRZEDZAJĄCY UTWORZENIE GETTA (1939-1943)

Ponad wejściem do tej sekcji wystawy wisiała duża fotografia (na winylowym materiale 450 cm x 300 cm), przedstawiające "Nową Synagogę" po tym, jak została doszczętnie spalona przez Nazistów i ich popleczników 25 grudnia 1939 roku. Może ono zostać porównane z fotografiami ukazującymi jej poprzedni, majestatyczny wygląd oraz dzisiejszym ucieleśnieniem w postaci Filharmonii Częstochowskiej.

Dwadzieścia innych plakatów zobrazowało niedostatki życia w okresie wczesnego Holocaustu. Kilka fotografii oraz dokumentów odnosiło się do Judenratu, powołanego w celu wypełniania nakazów stawianych przez Niemców w odniesieniu do zaopatrywania obozów niewolniczych oraz utrzymania porządku zachwianego z powodu obniżonych standardów życia. Załączono również 6 grafów, które zawierają "roczny raport statystyczny" z działalności Judenratu z 1940 roku.

GETTO

Na wystawie swoje miejsce znalazła pokaźna mapa z zaznaczonymi granicami Dużego Getta, założonego przez Nazistów w kwietniu 1941 roku. Dodatkowo rozmieszczono 9 fotografii, oficjalne ogłoszenia oraz ulotki statystyczne obrazujące życie w getcie.

W tej części, przy pomocy odtwarzacza DVD (na okragło) puszczaany był 35 minutowy film wyprodukowany przez Uniwersytet Yeal Fortunoff Video Archive for Holocaust Testimonies specjalnie na potrzeby wystawy. Film przedstawiał zeznania siedmiu ocalałych Żydów z Częstochowy, którzy opisywali dorastanie w tym mieście, jak postrzegali początek Holocaustu, jak udało im się przeżyć czas okupacji oraz jak wyglądało ich życie po wojnie.

NIEDOSTATKI ŻYCIA W GETCIE

Pięć plakatów obrazowało rosnący niedostatek kontrolowany przez żydowską policję Judenrat. Osiem oryginalnych eksponatów, włączając w to kartki na żywność, pozwolenia na pracę oraz opaski na ramię pozwoliły głęboko utkwic w pamięci obrazom umieszczonym w tej części.

LIKWIDACJA GETTA 22 SIEPIEŃ-8 PAŹDZIERNIK 1942 ROKU.

W święto Jom Kipur, wrzesień 1942, Naziści rozpoczęli likwidację Getta i deportację 40 000 Żydów do Treblinki. Tych, których nie deportowano, zostali przeniesieni na mniejszą powierzchnię do tzw. małego Getta. Na wystawie znajdowały się trzy plakaty, które ukazywały deportacje. Najbardziej rzucające się wśród tych obwieszczeń jest ogłoszenie w formie biznesowego ogłoszenia ukazujące terminy transportów do Treblinki oraz liczbę Żydów przewidzianą na każdy z tych transportów. Trzy plakaty poświęcone były transportom do Treblinki, w której ponad 800 000 Żydów zostało zamordowanych. W tej sekcji umieszczone zostały również rzeźby z brązu (każda około 60 cm x 60 cm x 70 cm) wykonanych przez Samuela Willenberga ukazujące Żydów podczas ich ostatnich chwil przed zagładą. Samuel Willenberg żyje w Izraelu i jest synem Pereca Willenberga, który dekorował Starą Synagogę. Jest on również jednym z ocalałych z rewolty w Treblince (sierpień 1943rok) oraz z powstania w Warszawie rok później.

HASAG

HASAG był niemieckim przedsiębiorstwem wykorzystującym Żydów do niewolniczej pracy. Wytwarzano w nim produkty zbrojeniowe. Po likwidacji

Małego Getta w Styczniu 1943 roku, Ci którzy ocaleli zostali przeniesieni oraz zmuszeni do pracy w Hasagu. Olbrzymia mapa (materiał winylowy) ukazuje lokalizację tego obozu pracy. (Obecnie budynki HASAGU znajdują się w rewitalizowanym obszarze przemysłowym). Wzmianki o tym okresie na Wystawie można odnaleźć w postaci portretu stawiających opór bojowników oraz poemat napisany przez jednego z ówczesnych więźniów.

PO WOJNIE

Okolo 5000 Żydów przeżyło w Częstochowie, powróciło z ukrycia lub przeżyło obozy koncentracyjne. Ich wysiłki wkładane w odbudowę późniejszego życia przedstawiono na siedmiu plakatach. Większość z nich stanowi kopie apelu wydanego przez Biskupa Częstochowskiego Teodora Kubinę, potępiające pogromy w Kielcach, gdzie chrześcijańscy mieszkańcy nękali i mordowali Żydów powracających do swoich domów.

FILMY

Na wystawie można było obejrzeć dwa filmy. Jeden z nich, 60 minutowy dokument, pt. "Jak by to było wczoraj", wyreżyserowany przez Michała Trepkę, został nakręcony specjalnie na potrzeby wystawy. Opowiada on wojenne przeżycia nastoletniego Zygmunta Rolata, jednego z organizatorów wystawy. Drugi film "Miałam Szczęście" jest historią ocalenia Elżbiety Mundlak, która urodziła się w Getcie podczas wojny. Została ona przemycona na aryjską stronę i wychowywana przez chrześcijańską rodzinę. Ten 35 minutowy film był wyreżyserowany przez Piotra Bareckiego.

MATERIAŁ DO DALSZEGO OPRACOWANIA

Dla amerykańskich widzów, Seton Hall rozbudowuje sekcję dającą tło dla nieżydowskiej historii Częstochowy oraz pokazania istoty oraz wartości tego miasta dla Katolików. Możliwe jest dodanie w różne miejsca eksponatów pochodzących od lokalnej społeczności.

INFORMACJA KONTAKTOWA

Organizacje zainteresowane przyjęciem wystawy w latach 2006-2007 powinny skontaktować się z Alanem Silbersteinem (tel. 201-56805640, mail: amsilberstein@yahoo.com) lub Leą Wolinetz (tel. 845-354-7204, mail: wolinetz@optonline.net).